

зауваги знаходимо в М. Скорупського, котрий спочатку описує свій захват від форми та манер німців, але потім вказує, що при спробі почати розмову з німецькими офіцерами його, хлопця, просто вдарили. Думка про Німеччину та її інтелігентність різко змінилася³⁶.

Люди потрапляли в умови, які вимагали особистого вибору — або коритися комусь із окупантів, або схилитись до боротьби. Не забуваймо, що безпосереднім поштовхом до створення УПА стало наростання антинімецьких настроїв: керівники ОУН вирішили не дати використати ситуацію червоним партизанам і взяли її під свій контроль. І вже в процесі боротьби, на яку пересічну людину часто штовхали особисті обставини, а не ідеалістична налаштованість, відбувалося становлення самостійницького світогляду.

Окремим «донором» для УПА ставала час до часу Червона армія: факти неодноразового переходу офіцерів нижньої ланки з лав ЧА до УПА, були наслідком безглузких наказів вищих командирів, які вимагали кидати своїх солдатів на певну смерть. Доволі часто офіцери ЧА потрапляли в ситуацію, коли невиконання наказу тягнуло за собою трибунал. За всяку власну ініціативу карали смертю. Непогано ілюструють цю тезу деякі цифри: серед загальної кількості облікованих повстанців у ВО «Богун» більшість — 57,68% — не були знайомі з військовою справою, але серед тих, хто був обізнаний з нею, найбільший відсоток складала ті, хто служив у польському війську (15,57%) і у Червоній армії (9,48%).³⁷

Боротьба УПА спинилася близько 55 років тому, але одностайної думки щодо неї в історіографії України не існує й донині. Ярослав Грицак дуже влучно зауважив в інтерв'ю «Львівській газеті»: «Для Львова і Західної України вояки УПА — герої, можливо, найбільші національні герої в історії боротьби українців за незалежність. Проте для Східної України УПА — група бандитів, зрадників і колаборантів. Немає суперечливішого явища в історії України, аніж УПА. Ніщо так сильно не розділює наше суспільство [...]»³⁸. Причини таких різних оцінок варто, серед іншого, шукати і в нерозумінні багатьма людьми зі Східної України мотивів, які штовхали бійців УПА до боротьби. Сподіваюсь, що дослідження, яке я розпочав, допоможе хоч трохи розвіяти міфи, породжені радянською історіографією та пропагандою.

³⁶ Скорупський М. Туди, де бій за волю...

³⁷ Патриляк І. «Евденційні картки» УПА як статистичне джерело. — С. 129.

³⁸ «УПА — герої чи бандити?» // Львівська газета. — 2003. — 16 липня 2003. — № 206.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ СИМВОЛІКИ УКРАЇНСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ — ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.

Символіка — це умовне відображення подій, явищ, понять, ідей за допомогою умовних знаків — символів. У вузькому значенні символіка — це певна сукупність символів. Наприклад, державна символіка — герб, прапор, гімн; символіка товариств, організацій, об'єднань, гуртків, політичних партій, рухів, воєнізованих формувань тощо. Символіка як наука охоплює емблематику, геральдику, сфрагістику, вексилологію (прапорництво), уніформістику, фалеристику, деякою мірою нумізматику, боністику та інші спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни, наприклад екслібристику. З нею пов'язані археологія, етнографія, архівознавство, генеалогія та інші науки¹.

У пропонованій статті зроблено спробу розглянути методику вивчення символіки українських молодіжних товариств Галичини кінця ХІХ — першої третини ХХ ст. Основну увагу звернено на особливості дослідження організаційних пам'яток, тобто прапорів, емблем, відзнак, печаток, одностроїв тощо.

Яскравою сторінкою української історії, з погляду символіки, є перша половина ХХ ст. Особливу увагу привертають виникнення та розвиток прапорів, емблем, відзнак, печаток, одностроїв, нашивок, гімнів та іншої атрибутики українських молодіжних організацій цього періоду.

Більшість організацій, які в той чи той спосіб боролися за незалежність України, мали свою особливу символіку. Це такі товариства та структури, як «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг», Легіон Українських Січових стрільців, Українська галицька армія, Українська Військова Організація, Організація Українських Націоналістів, Українська Повстанська Армія та інші легальні, напівлегальні та нелегальні утворення.

¹ Матусовський Г. Символіка в системі наукового знання // Четверта наукова геральдична конференція (Львів, 10-12 листопада 1994 року). Збірник тез повідомлень та доповідей. — Львів, 1994. — С. 51.

Важливої ваги в українських молодіжних організаціях окресленого періоду надавали прапорництву*. Вивчаючи прапори українських товариств, варто зупинитися на декількох моментах:

1. Форма прапорів

Полотнище прапора могло бути прямокутним, квадратним, трикутним, з косицями**.

Гуртки «Пласту», зазвичай, виготовляли хоруговки з білого полотна, яке мало форму рівнобедреного трикутника; дві сторони якого мали по 45 см, а основа, що кріпилася двома торочками до палиці, дорівнювала 25,5 см². На хоруговку пришивали знак гуртка з чорного сукна. На знаках зображали голови тварин або й тварин повністю. За словами одного із засновників «Пласту» Олександра Тисовського***, такими тваринами могли бути: «[...] пес, кінь, вовк, чайка, пугач, перепелиця, крук, буйвіл, лис, медвідь, бузько, пантера, баран, голуб, орел, зозуля, лилик, ластівка, дятел і ін. По змозі добирайте звірята наших країв, або визначні якимись прикметами»³.

* *Прапорництво, або вексилологія (від лат. vexillum — «прапор»), — спеціальна історична дисципліна, яка вивчає всі види прапорів, їхнє виникнення в історичні часи, форми, кольори, взаєморозташування кольорів, символічне навантаження, використання державами, організаціями, товариствами, політичними партіями, воєнізованими формуваннями тощо. Термінологія українського прапорництва загалом, а українських молодіжних організацій зокрема, потребує розробки та вдосконалення. Прапорництво українських формувань кінця XIX — першої половини XX ст. потребує глибокого вивчення, перш за все методологічних розробок. На жаль, сьогодні в цьому напрямку роблять лише поодинокі та зовсім маленькі кроки, наприклад: Кохан О. Українська термінологія з прапорництва // Знак. — Львів, 1994. — Лютий. — Ч. 5. — С. 6; Якимович Б. Українська вексилологічна терміносистема // Третя наукова геральдична конференція (Львів, 4–5 листопада 1993 року). Збірник тез повідомлень та доповідей. — Львів, 1993. — С. 113–115; Слободянюк М. Військова символіка України. Відродження з попелу. — Накладом автора, 2005. — С. 6–15.*

** *Косиця — клиноподібне закінчення прапора. Бувають прапори з однією, двома та трьома косицями.*

² *Тисовський О. Життя в Пласті. Основи пластового знання для української молоді. — Львів, 1921. — С. 118.*

*** *Тисовський Олександр — 'Дрот' (09.08.1886–29.03.1968) — український громадський діяч. Народився у с. Бикові; педагог, один із організаторів «Пласту», біолог, дійсний член НТШ (від 1927). Впродовж 1911–1939 рр. вчителював в Академічній гімназії у Львові. Професор Українського темного університету (1920–1924), Львівського університету (1939–1941) та вищих агрономічних курсів (1941–1943). Від 1944 р. перебував на еміграції у Відні. Там і помер.*

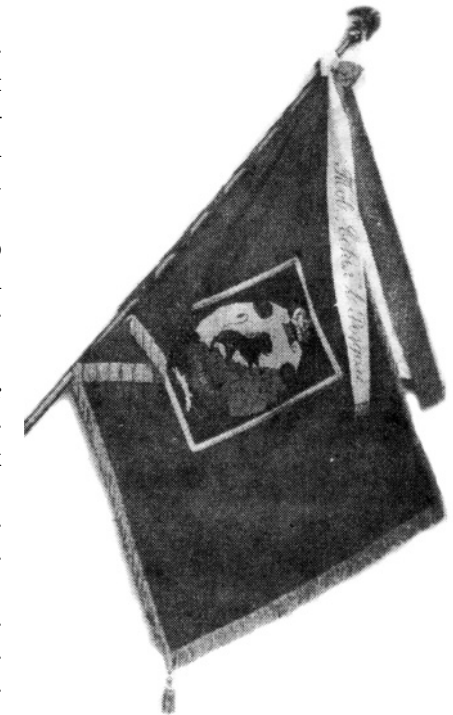
³ *Тисовський О. Життя в Пласті... — С. 118.*

2. Древо із верхів'ям

Древо — дерев'яний держак, до якого прикріплювалося полотнище прапора. Верхів'я — завершення древка у вигляді вістря списа, сокола, Тризуба та інших елементів. Наприклад, верхів'я прапора українського товариства «Сокіл» у м. Роздолі мало вигляд сокола на металевій кулі⁴ (ілюстрація 1).

3. Зображення на прапорах

З огляду на тогочасні традиції, на сокільських прапорах найчастіше зображали Лева, святого Михаїла, діячів Козаччини — Богдана Хмельницького, Івана Богуна, Івана Мазепу, рідше — письменників та поетів, траплялися також зображення київських князів Володимира та Ольги⁵. Подібними до сокільських були прапори товариств «Січ» під орудою Кирила Трильовського⁶, на яких, крім описаних вище малюнків, була також січова емблема⁶. На прапорі товариства «Сокіл-Батько» у Львові, посвяченому 11 вересня 1911 р.,

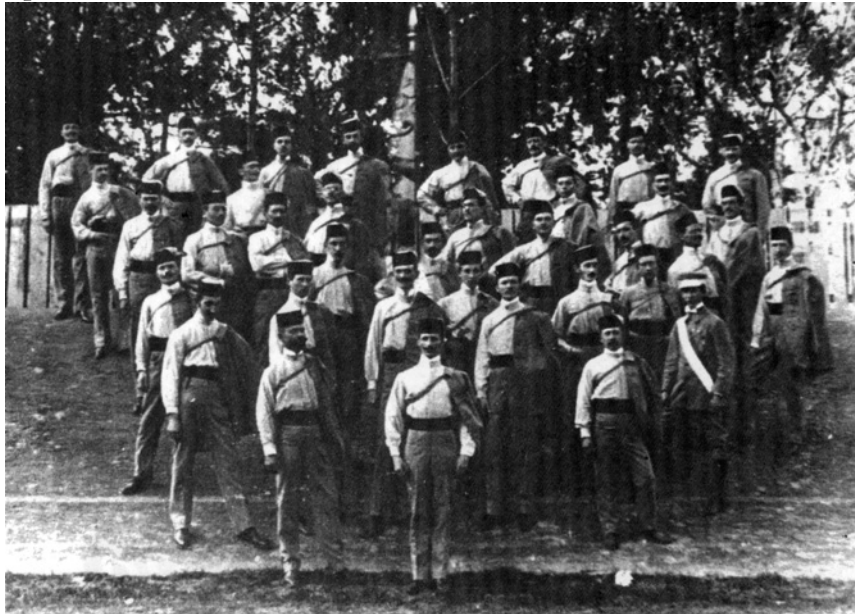
1. Прапор товариства «Сокіл» у м. Роздолі, посвячений 14 липня 1912 р.

⁴ *«Сокіл-Батько»: спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994. — Львів, 1996. — С. 12.*

⁵ *Детальніше див.: Сова А. Прапорництво українського пожежно-спортивного товариства «Сокіл» у Галичині (1894–1939) // Наукові зошити історичного факультету. Львівський національний університет імені Івана Франка. Збірник наукових праць. — Львів, 2006. — Вип. 8. — С. 225–241.*

* *Кирило Трильовський (06.05.1864–19.10.1941) — український громадсько-політичний діяч, адвокат, публіцист, видавець, організатор січового та січово-стрілецького руху в Галичині. Літературні псевдоніми: Гайдамака, Гриць Покотило, Клим Обух, Приятель, Січовий Батько та ін.*

⁶ *Сова А. Символіка українського пожежно-спортивного товариства «Січ»: генеза та історія // Український визвольний рух. — Львів, 2005. — Зб. 5. — С. 215–230.*

2. Члени товариства «Сокіл-Батько» з прапором на Шевченківському здвизі. Львів, 28 червня 1914 р.

з одного боку зображено коронованого Лева, що спирається лапами на скелю, з іншої — святого Михаїла з опущеним мечем у правій руці та піхвами у лівій⁷ (ілюстрація 2). Аналогічне зображення використано на прапорі товариства «Сокіл» у Стрию⁸. Обов'язково на прапорах розміщували написи (гасла, рік посвячення прапора тощо).

4. Кольори древка, зображень на полотнищі, стрічок до прапора

Кольори могли бути довільними, однак переважали малиновий, синій та жовтий. Наприклад, на прапорі товариства «Сокіл-Батько» у Львові, розміром 120x150 см, з одного боку на синьому тлі містилося зображення золотого коронованого Лева, що спирається лапами на жовту скелю (ілюстрація 3). По краях полотнища (крім древкового) розташовувалися трикутні зубці жовтого кольору. Над

⁷ Сова А. До історії прапора товариства «Сокіл-Батько» у Львові // Знак. — Львів, 2003. — Червень. — Ч. 29. — С. 8–9.

⁸ Отворене української хліборобської вистави в Стрию // Діло. — Львів, 1909. — 22 н. ст. (9 ст. ст.) вересня. — Ч. 208. — С. 2.

малюнком був напис: «Все вперед!» З іншого боку прапора, на малиновому тлі, містилася постать святого Михаїла з опущеним мечем у правій руці й піхвами у лівій. Під малюнком був напис: «Боріте ся! Поборете!» (цитата з поеми «Кавказ» Т. Шевченка)⁹. По краях полотнища (крім древкового) — трикутні зубці білого кольору. Полотнище кріпилося герасівкою до древка, яке закінчувалося вістрям списа¹⁰. До речі, гасло «Все вперед! Всі враз!», на думку одного з голів товариства «Сокіл-Батько» у Львові Івана Боберського*, з'явилося вперше на оголошеннях, які скликали Перший красвий здвиг у Львові 10 вересня 1911 р.¹¹.

5. Додаткові елементи прапора: стрічки з написами та цвяшки, які забивались у древко

Цвяшки переважно робили бронзовими, посрібленими або позолоченими. Сокільські товариства замовляли їх у львівській організації «Сокіл-Батько». Водночас цвяшки можна було придбати в товаристві «Достава», яке містилося на вул. Руській, 20¹², або в

3. Прапор товариства «Сокіл-Батько» у Львові

⁹ Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол. Є. Кирилюк (голова) та ін. — Київ, 1989. — Т. 1. — С. 247.

¹⁰ Ділами, не сльозами! // Вісти з Запорожжя. — Львів, 1911. — Серпень. — С. 2; Прапор «Сокола-Батька» // Вісти з Запорожжя. — Львів, 1911. — Серпень. — С. 12.

* Боберський Іван (04.08 1873–17.08.1947) — відомий український громадський діяч, один із засновників українського спортивного руху. Народився в с. Доброгостів Дрогобицького повіту на Львівщині в родині священика. Навчався в університетах Львова, Відня і Граца. Перебуваючи в Західній Європі, вивчав нові форми і методи фізичного виховання. В 1890–1914 рр. викладав німецьку мову і фізичну культуру в Академічній гімназії у Львові. Став одним з організаторів сокільсько-стрілецького руху, в 1908–1914 рр. головував у товаристві «Сокіл-Батько» у Львові. Редагував періодичне видання «Вісти з Запорожжя» (1910–1914). На початку Першої світової війни увійшов до складу Бойової управи УСС. Від 1915 р. — член Головної Української Ради. В 1918–1919 рр. — референт пропаганди у державному секретаріаті військових справ ЗУНР. Улітку 1919 р. на доручення уряду ЗУНР виїхав з дипломатичною місією до США й Канади. Від 1922 р. — секретар представництва ЗУНР у Канаді. Брав активну участь у житті української діаспори в Америці. 1931 р. повернувся до Європи. В 1932–1947 рр. проживав у м. Тржичі (Югославія). Автор підручників з фізичного виховання «Забави й ігри рухові» (1904–1905), «Копаний м'яч» (1906) та ін.

¹¹ Боберський І. Українське сокільство (1894–1939). — Львів, 1939. — С. 12.

¹² Вісти з Запорожжя. — Львів, 1914. — 15 травня. — С. 13.

приватних майстернях, наприклад у Д. Вайса у Львові на вул. Сикстуській, 13¹³ (сучасна вул. П. Дорошенка. — А. С.)¹⁴. На них писали прізвища, імена, назви тих людей та товариств, які були «хресними батьками». Також зазначалося дату посвячення прапора. Під час урочистої церемонії посвячення почесні цвяшки забивали в його древко. Імена осіб, які брали участь у цьому ритуалі, вписували у Пам'яткову книгу, якщо така була. Пам'яткова книга містила важливу інформацію про діяльність товариства. Тут були записи, що стосувалися заснування товариства, визначних подій, зустрічей з видатними особами, автографи цих осіб тощо.

6. Документи, що регулювали розвиток прапорництва

Це, насамперед, статuti, правильники, розпорядження, накази тощо. Наприклад, статут товариства «Сокіл» від 1892 р., затверджений Міністерством внутрішніх справ у Відні 26 липня 1893 р. і Галицьким намісництвом 3 серпня 1893 р., передбачав наявність власного прапора. Зокрема, в § 34 зазначалося: «Знамя товариства є руский лев, поклик “бодрім ся”»¹⁵. Це підтверджували й наступні документи¹⁶.

7. Авторство та час виготовлення прапора

У багатьох випадках важко визначити автора чи колектив авторів конкретної пам'ятки. До процесу виготовлення прапора досить часто долучалися особи, які допомагали фінансово. Наприклад, митрополит Андрей Шептицький пожертвував частину грошей на прапор українського товариства «Сокіл» у Стрию. З цього приводу в часописі «Діло» зазначалося: «Посвячення прапора стрийського “Сокола” і похід відбудеться невідклично дня 19 вересня 1909 р. без огляду на погоду. Датки за почетні цвяхи впливають до “Сокола”

¹³ Цвяшки // Вісти з Запорожжя. — Львів, 1913. — 30 травня. — С. 16.

¹⁴ Нові назви вулиць у статті подано за довідником Бориса Мельника. Див.: Мельник Б. Довідник перейменувань вулиць і площ Львова XIII–XX століття. — Львів, 2001. — 128 с.

¹⁵ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові). — Ф. 312 («Українське спортивне товариство “Сокіл-Батько”, м. Львів»). — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 7; Там само. — Ф. 146 («Галицьке намісництво, м. Львів»). — Оп. 25. — Спр. 222. — Арк. 5.

¹⁶ Статут філії львівського Товариства гімнастичного «Сокіл». — Львів, 1900. — С. 2; ЦДІА України у Львові. — Ф. 146. — Оп. 25. — Спр. 642. — Арк. 1–2; Державний архів Івано-Франківської області (далі — ДАІФО). — Ф. 2 (Станіславське воєводське управління, м. Станіслав). — Оп. 1. — Спр. 317. — Арк. 58.

в Стрию. Добрий початок в сій справі зробив Митрополит гр. А. Шептицький, зложивши значну суму на цілі прапора»¹⁷. Посвячення прапора стрийського «Сокола» відбулося 19 вересня 1909 р.¹⁸

8. Розміри древка, полотнища, стрічок, зображень, написів та інших елементів

Переважно до прапора кріпилися синя і жовта стрічки. Довжина стрічок була різною. Для сокільських товариств вона, зазвичай, становила 150 см, ширина — 18 см. Закінчувалася стрічка золотого торочкою завдовжки 5 см¹⁹. На синій стрічці жовтими буквами писали гасла (наприклад, «Бодрімся!», «Все вперед, всі враз!» та ін.), на жовтій стрічці був напис синіми буквами «Сокіл в ...» (далі йшла назва місцевості, в якій діяло товариство. — А. С.). Також зазначалося дата виготовлення прапора. Розміри полотнища, зображень і держака не були сталими і часто залежали від ціни прапора та фінансових можливостей організації²⁰.

9. Церемонія посвячення прапора та заходи, що її супроводжували

Здебільшого прапор посвячувався урочисто — зі всіма ритуалами та почестями. Процедура ця мала відбуватися в чітко встановлений час. Посвячувати прапори намагалися зранку, оскільки далі відбувались урочистості: похід, показові виступи членів товариства, доповіді визначних громадських та політичних діячів, концертні програми та інші заходи. Якщо посвячування відбувалося в церкві, то посередині ставили стіл, на якому лежав прапор. Усіх людей, які брали участь в урочистостях, розставляли по конкретних місцях. Після Служби Божої священник виголошував проповідь, а після цього відбувалося посвячення прапора та забивання цвяшків у древко.

Урочисте забивання цвяшків проходило або в церкві, або на церковному подвір'ї, у точно встановленому порядку. Спочатку

¹⁷ Дутка В., Калуський В. Фестин // Діло. — Львів, 1909. — 11 н. ст. вересня (20 ст. ст. серпня). — Ч. 200. — С. 3.

¹⁸ К. б. Отворене української хліборобської вистави в Стрию // Діло. — Львів, 1909. — 20 н. ст. (7 ст. ст.) вересня. — Ч. 207. — С. 1; Отворене української хліборобської вистави в Стрию (кінець) // Діло. — Львів, 1909. — 22 н. ст. (9 ст. ст.) вересня. — Ч. 208. — С. 2–3; Сокільське свято в Стрию // Діло. — Львів, 1909. — 22 н. ст. (9 ст. ст.) вересня. — Ч. 208. — С. 5.

¹⁹ Правильник прапора // Сокільські Вісти. — Львів, 1929. — Червень. — С. 17.

²⁰ Прапор. — Львів, б. р. — С. 4 (це видання побачило світ, очевидно, 1908 р. — А. С.).

забивали цвяшки священики, котрі посвячували прапор, потім «хресні батьки», а на завершення — представники різних товариств. Усіх, хто забивав цвяшки, записували до Пам'яткової книги. Дуже часто церемонія посвячення прапорів закінчувалася виконанням українського національного гімну «Ще не вмерла Україна».

10. Застосування прапора в походах, святкуваннях, використанні його іншими організаціями та структурами

Історія кожного прапора унікальна. Серед усіх прапорів молодіжних організацій можемо виділити прапор «Січі» з Ясениці Сільної, що неподалік Дрогобича. Він до жовтня 1917 р. був прапором легіону УСС²¹. Цікаво про цей прапор написав у своїх спогадах Л. Веринський: «Стрільці від початку свого існування не мали окремого прапора. Іноді уживали, при всяких виступах на фронті, прапора Січи з Ясениці коло Дрогобича — до речі сказавши дуже дешевого і нецікавого своїм виглядом, із портретом [Богдана] Хмельницького напереді, який то прапор привіз зі собою полк[овник] Гриць Коссака, що перед війною був кошовим тієї Січи, а також командантом стрільців бориславської округи. До цього прапора стрільці не мали великого привязання, вважаючи його звичайною конечністю, хочби з огляду на особу полк[овника] Коссака і то тимбільше, що його примітивний вигляд — на довжезному дручку величезна фана — нагадував звичайну церковну хоругву, що у військовому приміненні мусіло доволі разити»²².

Як бачимо, автор спогадів був незадоволений з вигляду та техніки виконання прапора. Слушними є його зауваження і щодо використання прапора в бойових умовах. Однак, якщо повернутися до подій перед Першою світовою війною, то можна ствердити, що автори прапора товариства «Січ» у с. Ясениця Сільна підпорядковувались звичаям свого часу. Тоді в січових товариствах велику

²¹ Лазарович М., Лазарович Н. Національні риси в атрибутиці Українських Січових Стрільців // Четверта наукова геральдична конференція (Львів, 10–12 листопада 1994 року). Збірник тез повідомлень та доповідей. — Львів, 1994. — С. 49; Сколоздра Р. Стрілецькі прапори // Шоста наукова геральдична конференція (Львів, 27–29 березня 1997 року). Матеріали. — Львів, 1997. — С. 81; Литвин М., Науменко К. Військова еліта Галичини. — Львів, 2004. — С. 133; Литвин М., Науменко К. Полковник Гриць Коссака // За Вільну Україну. — Львів, 2001. — Ч. 32. — С. 9.

²² Веринський Л. Вишкіл і Кіш У. С. С. над Дністром (1916–1918) // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1929 рік. — Львів, 1929. — С. 139–140.

увагу звертали на змістовність символіки, що мала, своєю чергою, відповідати українським традиціям та пропагувати українську історію.

Держак прапора січового товариства із Ясениці Сільної мав металеву кулю та закінчувався вістрям списа. Зображення Б. Хмельницького²³ відповідало усім вимогам, які керівництво ставило перед січовими осередками.

Матеріал, розміри, зміст зображення та додаткове оздоблення прапорів українських молодіжних товариств у Галичині досліджуваного періоду залежали від багатьох факторів. Проекти враховували передовсім українську вексилологічну традицію, яка починається від часів Київської Русі. Крім того, сильний наголос робився на період Козаччини. Бралось до уваги також світову вексилологічну практику. При розробці прапорів враховували досягнення інших молодіжних товариств, які існували у чехів, хорватів та поляків. Передовсім, на них рівнялися українські товариства «Сокіл», які виникли значно пізніше від аналогічних слов'янських товариств.

Серед знаків-символів молодіжних організацій виділяються емблеми*. У вивченні емблематики потрібно звернути увагу на такі моменти.

1. Зображення

На увагу заслуговують емблеми організації «Сокіл». Проект першої з них з'явився не водночас із проектами прапора та відзнак — його розробка затягнулася на кілька років. Сокільська емблема зазнала чимало модифікацій, однак головним символом у ній протягом усього існування організації залишався сокіл²⁴, зображений у польоті з розпростертими крилами і однією або двома гантелями в кігтях²⁵. Емблема зі соколом відома у документах від 1902 р. Цей символ

²³ Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1929 рік. — Львів, 1929. — С. 144 а.

* Емблема — це конкретне зображення фігур, живих і міфічних істот, різних предметів, видимий образ, втілений у малюнок.

²⁴ В українській етнокультурі сокіл є символом хоробрості, швидкості, зірковості, злету, молодості, сили та розуму. Див.: Жайворонек В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. — Київ, 2006. — С. 560.

²⁵ ЦДІА України у Львові. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 157.

4. Емблема товариства «Сокіл» у Львові. Початок ХХ ст.

з деякими відмінностями та особливостями був сталий для всіх слов'янських сокільських організацій, у тому числі для чехів²⁶, поляків²⁷ та ін.

Зображення сокола в польоті було малою емблемою, яка, проте, мала досить широке застосування. Її використовували на різноманітних організаційних бланках, сфрагістичному матеріалі, листівках, а також як металеву відзнаку для членів організації.

У 1907 р. з'являється велика емблема товариства²⁸. Ймовірно, що її прототипом була емблема «Союзу хорватського сокільства», з яким українське товариство підтримувало дружні зв'язки і вело жваве листування. Одне з перших зображень емблеми «Союзу хорватського сокільства» знаходимо в документах Центрального державного історичного архіву (ЦДІА) України у Львові від 1904 р.²⁹. Втім, безперечно, вона існувала і раніше.

Українська сокільська емблема мала вигляд схематичного щита з горизонтальним штрихованням синього кольору, який з лівого верхнього кута у правий нижній перетинала краплена смуга жовтого кольору. У центрі щита містився напис «Сокіл». Щит обрамлював плющ, зверху над ним зображувався сокіл з розпростертими крилами. Голова сокола була повернута вліво³⁰. Ця емблема відома у двох варіантах. Один варіант без напису, другий — з написом «бодрім ся»³¹ (ілюстрація 4). Хорватська емблема була дуже схожа на українську, однак відрізнялася кольорами. У ній присутні червона та біла барви.

2. Пропорції

Наприклад, організація «Пласт» широко використовувала у своїй діяльності емблему, на якій зображено український Тризуб і білу

трипелюсткову лілею³² (ілюстрація 5). Співвідношення довжини до ширини емблеми було як 4х3³³.

У пластунів кожен пелюсток лілеї відповідав трьом пунктам присяги: бути вірним Богові й Україні; помагати іншим; жити за пластовим законом і слухатись пластового проводу. Зображене посередині вістря вказувало «дорогу вгору», тобто напрям уперед. Тризуб на пластовій емблемі безпосередньо засвідчував те, що товариство «Пласт» — це суто українська організація, яка є частиною міжнародного скаутського руху.

3. Авторство емблеми

У багатьох випадках авторство емблеми з'ясувати важко. На сьогодні встановлено, що авторами пластової емблеми були Мирон Федусевич та Роберт Лісовський³⁴. Проект емблеми був виконаний на найвищому рівні, адже Р. Лісовський на той час був відомим українським графіком, автором численних плакатів, листівок, акварелей тощо.

4. Час створення емблеми

Організаційні емблеми намагалися створити відразу після рестрації товариства, хоча інколи цей процес затягувався.

5. Емблема організації «Пласт»

²⁶ ЦДІА України у Львові. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 111. — Арк. 7.

²⁷ Там само. — Спр. 76. — Арк. 10.

²⁸ Там само. — Спр. 80. — Арк. 24.

²⁹ Там само. — Спр. 112. — Арк. 1.

³⁰ Там само. — Спр. 25. — Арк. 20.

³¹ Там само. — Спр. 411. — Арк. 17.

³² Трипелюсткова лілея з'явилася на емблемі не випадково. Історія її використання сягає сивої давнини. Цей символ наявний у деяких етрусських і римських орнаментах. Також знайдений на древніх монументах у Єгипті та Індії. В період середньовіччя лілея була традиційною емблемою королів Франції. 496 р., коли король франків прийняв християнство, йому подарували лілею, що на той час була символом чистоти. Людовік VII (1137–1180) прийняв герб, на якому зображувалися золоті лілеї на блакитному фоні. На початку ХХ ст. трипелюсткову лілею використовували англійські скаути. Див. детальніше: *Что есть скаутинг: Книга для скаутського лидера.* — Женева, 1992. — С. 20; Фоли Д. *Енциклопедія знаків и символів.* — Москва, 1997. — С. 215.

³³ Тисовський О. *Життя в Пласті. Основи пластового знання для української молоді.* — Львів, 1921. — С. 114; *Життя в Пласті. Вибране з однойменного підручника О. Тисовського / Упор. С. Корчинський.* — Івано-Франківськ, 1992. — С. 20.

³⁴ Вацеба О. *Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні.* — Івано-Франківськ, 1997. — С. 125, 184.

6. Емблема товариства «Сокіл-Батько» у Львові. 1920—1930-ті рр.

5. Використання емблеми та зміни в ній упродовж існування організації

Емблема була своєрідною візитівкою і використовувалась як елемент на відзнаках, прапорах, одностроях та іншій організаційній атрибутиці. Наприклад, емблема українського товариства «Сокіл-Батько» у Львові змінювалася впродовж усього існування організації з 1894 по 1939 р. В кінці 1920-х рр. до неї було включено такий елемент, як гілка червоної калини з китицями ягід³⁵. Це була данина пам'яті всім тим, хто поліг у боротьбі за українську державу під час визвольних змагань 1917—1921 рр. (ілюстрація 6).

Зазвичай в українських товариствах емблеми з певними особливостями використовували на організаційних атрибутах, зокрема прапорах, відзнаках, печатках, одностроях, марках.

Завдяки емблемам можна встановити, до яких організацій належали товариства «Січ». Адже до Першої світової війни осередки товариства «Сокіл-Батько» могли мати дві назви: «Сокіл» або «Січ». Це не заборонялося статутом. Тому, вивчаючи історію цього періоду, не слід ототожнювати осередки під назвою «Січ» українського товариства «Сокіл-Батько» з товариствами «Січ» під керівництвом Кирила Трильовського, які існували з 1900 по 1930 р. Ідентифікувати ці товариства можна завдяки символіці.

Важливими в дослідженні символіки українських молодіжних організацій Галичини є пам'ятки фалеристики*. Розгляньмо їхні особливості.

1. Зображення на аверсі (лицевий бік) та реверсі (зворотний бік).

В українській військовій фалеристиці існувала традиція зображувати святого Михаїла з Левом. Це свідчить про прагнення об'єднати всі українські землі в одній незалежній державі.

³⁵ ЦДДА України у Львові. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 11; Там само. — Спр. 212. — Арк. 139.

* Фалеристика (від лат. *falere* — «металева прикраса у вигляді жетона, художньої бляшки тощо») — спеціальна історична дисципліна, що вивчає історію орденів, нагородних медалей, хрестів, знаків, відзнак, значків, розвиток нагородних систем, систему нагородних правових документів.

Цікаві відзнаки під назвою «Соборна Україна»³⁶ випущено в 1917 і 1918 рр. у Відні накладом «Вістей з Запорожа» (друкований орган «Сокола-Батька»). Автором відзнак був І. Боберський, а художнє оформлення зробив Юліан Буцманюк. Відзнака мала вигляд трикутного щита, на якому в центрі зображений святий Михаїл з мечем у правій руці та щитом у лівій. На щиті — зображення Галицького Лева. Вгорі напис «Україна» внизу — «1917. 20. XI». Розміри щита 30x25 мм³⁷. Ці відзнаки карбовано з сірого металу та бронзи. Також були срібні відзнаки, які мали внизу цифру «1917», а на зворотній стороні напис: «Українці мусять лучитися як українці для оборони прав українського народу Михайло Грушевський в році Свободи України 1917». Вже 1917 р. розійшлося 30 тис. штук цієї відзнаки між українцями в австрійській армії, що носили її збоку на шапках поруч з іншими ювілейними відзнаками. Ці відзнаки носили навіть на ланцюжках на шії. Гроші від реалізації цих двох відзнак ішли на купівлю землі під «Український Город» (стадіон) для «Сокола-Батька», що розташовувався при вул. Стрийській (неподалік від сучасного будинку Державної податкової адміністрації).

2. Написи, абрєвіатури

У цьому аспекті важливо розшифрувати абрєвіатури, що дають додаткову інформацію про пам'ятку. Наведімо один приклад. У 1914 р. за задумом І. Боберського інженер Роман Грицай створив відзнаку для Шевченківського здвигу, який відбувся 28 червня 1914 р. у Львові. (ілюстрація 7). Відзнака мала форму трикутника, при сторонах якого містилися півкруги. В них поміщено букви: «С. Б.», «У. С. С.»,

7. Відзнака Шевченківського здвигу у Львові 28 червня 1914 р.

³⁶ Боберський І. Щоденник, 1918—1919 рр. / Упоряд. Ю. Мицик. — Київ, 2003. — С. 121, 136, 153.

³⁷ Гайдучок С. Пів століття сокільських видань. — Львів, 1937. — С. 50.

«С. Т. У.», тобто аббревіатури назв тих організацій, які проводили здви́г, відповідно — «Сокол-Батько», Український січовий союз та Спортивне товариство «Україна». В середині трикутника розташовувався напис: «Шевченковий здви́г 1914, 28. VI». Ця відзнака, випущена у Відні коштами «Сокола-Батька» та Українського січового союзу. Тираж, як на той час, був досить великим — 10 тис. із білого металу і 100 штук із міді³⁸. Форму трикутника взято для того, щоби кожен, хто чіпляв відзнаку до одягу, міг обернути її так, щоби назва його товариства була зверху.

3. Метал, з якого виготовлено відзнаку

Це могло бути золото, срібло, мідь та ін. Замовляли відзнаки переважно в професійних майстернях. Однак маємо багато прикладів їх виготовлення в домашніх умовах. Наприклад, один із лідерів українського визвольного руху Степан Бандера, як кількарічний скарбник 2-го куреня Уладу українських старших пласту́нів (УУСП) «Червона Калина», виготовляв невеличкі срібні відзнаки, які мали великий попит³⁹.

4. Застосування пам'ятки; кого нагороджували та за які заслуги

Члени товариства «Луг» використовували «срібні медалі», якими нагороджували за активну працю. Зокрема, на Луговому святі в Перемишлі, яке відбулося 23 вересня 1928 р. Роман Дашкевич* нагородив такою відзнакою Петра Дуная⁴⁰. «Срібною медалею» нагороджено також інженера Короля за працю на терені Бучаччини⁴¹. Після смерті П. Дуная його домовину покрили червоною китайкою, на якій лежала лугова шапка з відзнакою «Лугу» та срібна медаль — та сама, яку вручив Петрові 1928 р. Р. Дашкевич за активну працю

³⁸ Гайдучок С. Пів століття сокільських видань. — Львів, 1937. — С. 50.

³⁹ Генік С. 150 великих українців. — Івано-Франківськ, 2001. — С. 15.

* Роман Дашкевич (06.12.1892—11.01.1975) — визначний громадський, політичний та військовий діяч, генерал-хорунжий армії УНР. До Першої світової війни — організатор товариств «Січ» і Українських Січових стрільців у Львові. У 1917 р. був серед організаторів Січових стрільців у Києві; перший голова Стрільцької ради. Організував артилерію і був командиром Гарматної бригади Січових стрільців. Від 1920-х рр. відновив січові товариства, працював адвокатом у Львові. З 1925 р. по 1939 — організатор товариств «Луг» у Галичині та редактор їхніх видань, голова товариства «Великий Луг» у Львові.

⁴⁰ Вісти з Лугу. — Львів, 1928. — Жовтень. — Ч. 10. — С. 3.

⁴¹ Там само. — 1929. — Січень. — Ч. 1. — С. 2.

в Луговому русі⁴². Срібні лугові медалі виготовляли на зразок січових медалей, випущених до Першої світової війни. Зокрема, у календарі «Запорожець» на 1908 р. зазначалося: «Крім лент січових не забуваймо браття на січові медалі (з Шевченком), на січові зірки та червоні радикальні пера»⁴³ (ілюстрація 8). Про те, що саме зображено на січових медалях, дають нам уявлення металеві пам'ятки та спогади К. Трильовського. Він зауважував, що Юрій Соломі́чук-Юзенчук, кошовий товариства «Січ» у с. Жаб'я носив на грудях дві медалі: одну з зображенням Т. Шевченка, другу — Б. Хмельницького: «Коли він (Ю. Соломі́чук-Юзенчук. — А. С.), бувало, зі своїми двома-трьома товаришами влетить до мого мешкання в Коломиї, в руках сталева бардка, на грудях одна медала з Шевченком, а друга з Хмельницьким, малося враження, що це якийсь Перебийніс або Нечай, отаман народніх повстанців! У вільній незалежній Україні Гуцульщина не забуде свого славного січового організатора — в Жабю і в Косові здвигне йому достойні його пам'ятники!»⁴⁴.

8. Медалі товариства «Січ». 1914 р.

⁴² Вісти з Лугу. — Львів, 1931. — Серпень-вересень. — Ч. 8-9. — С. 1-2.

⁴³ Кирило [Трильовський К.]. Добре слово до добрих людей // Запорожець. Календар для народа на рік переступний 1908. — Коломия, 1907. — С. 161.

⁴⁴ Трильовський К. З мого життя... (Уривок зі спогадів) // Гей! там на горі «Січ» іде!.. Про пам'ятна книга «Січей» / Упоряд. П. Трильовський. — Едмонтон, 1965. — С. 36.

9. Пластова «свастика вдячності»

У 1920-х рр. Верховна пластова команда (ВПК) розробила і впровадила нагороди-свастики*. Їх існувало два види: «свастика заслуги» та «свастика вдячності» (ілюстрація 9). Першою, здебільшого, відзначали за заслуги у згуртуванні та вихованні нових пластових опікунів, курінних та кошових провідників, наприклад о. Олександра Буцацького⁴⁵. 1927 р. ВПК затвердила «свастику заслуги» як одну з найвищих пластових нагород, котрою нагороджували лише за «заснування нових куренів, їх взірцеве ведення і підтвердження пластового духу у важких обставинах»⁴⁶.

«Свастикою вдячності» нагороджували осіб, які були поза Українським пластовим урядом, але своєю працею та фінансовою допомогою зробили великий внесок у розвиток «Пласту». Ця нагорода підтверджувалася грамотою ВПК. Особи, відзначені «свастикою вдячності», могли попросити у будь-якого пластуна в будь-який момент про допомогу, зі свого боку пластуни самі мали запропонувати їм допомогу в скрутну хвилину⁴⁷. Ця свастика відома з документів від 1926 р. Так, цього ж року був нагороджений о. Тит Войнаровський, референт таборів ВПК⁴⁸, 1928 р. — о. Василь Лисиняк⁴⁹. Також «свастику вдячності» отримали д-р Модест Каратницький (голова Українського краевого товариства охорони дітей і опіки над

молоддю /УКТОДОМ/ у Львові), лікар д-р Михайло Вербицький, професор д-р Кирило Студинський⁵⁰, Антоній Свойсік (провідник Пластового уряду в Чехословаччині), Микола Чайківський (директор гімназії «Рідної Школи» в Рогатині)⁵¹ та інші особи. Але найбільшого розголосу набуло нагородження цією відзнакою у серпні 1930 р. митрополита Андрея Шептицького, коли він перебував в обласному пластовому таборі на г. Соколі⁵².

5. *Документи — додатки до пам'ятки та інша документація*

Прізвища нагороджених членів товариства обов'язково фіксувалися. В товаристві «Пласт» про відзначення пластунів «свастикою заслуги» робили записи в реєстраційних картках, які заводили на кожного члена. Наприклад, зберігся запис про нагородження Євгена Полотнюка — 'Ойгена'. В графі «відзначення: (дата й степень)» зазначалося: «похвальне письмо. П. — 25 / V. 1926, свастику заслуги»⁵³.

6. *Авторство та тираж*

Їх не завжди можна встановити. У 1934 р. з нагоди 40-ліття існування «Сокола-Батька» у Львові Павло Ковжун розробив три відзнаки (ілюстрації 10.1—3). Перша — щит з білого металу, розміром 20x25 мм, а на ньому птах — сокіл, що тримає в дзьобі кетяг червоної калини, в кігтях — число «40». Під числом — пара гантелей навхрест. Друга відзнака, для учасників у здвигових вправах, мала такий вигляд: у круглому щиті з врізами (розміром 30x23 мм) зображено сокола. Ці дві відзнаки розійшлися у кількості 8 тис.

10.1. Відзнака, випущена з нагоди 40-ліття товариства «Сокол-Батько» у Львові 1934 р.

* Свастика — праісторичний символ сонця і життя, відомий у Європі з III тис. до н. е. В Україні зображення свастики трапляється на різблених гуцульських підсвічниках, великодніх писанках та інших речах. У геральдиці свастику називають «Сгх гатта-та» («хрест гама»), тому що він складається з чотирьох відвернутих літер «г».

⁴⁵ Історично-пластовий календар. 1997/Уклад. Б. Костюк, Б. Олексій, О. Свідзинська. — К., 1997. — С. 17; Молоде Життя. — Львів, 1929. — 15 лютого. — Ч. 2 (60). — С. 11.

⁴⁶ Круковський О. До історії вживання свастики на західноукраїнських землях у першій половині ХХ ст. // Знак. — Львів, 1993. — Серпень. — Ч. 3. — С. 6.

⁴⁷ Кархут В. Перша проба пластуна (Научний матеріал до другого і третього пластового іспиту для вжитку пластунів-ремісників). — Львів, 1929. — С. 34.

⁴⁸ Молоде Життя. — Львів, 1926. — Серпень—жовтень. — Ч. 7 (36). — С. 6.

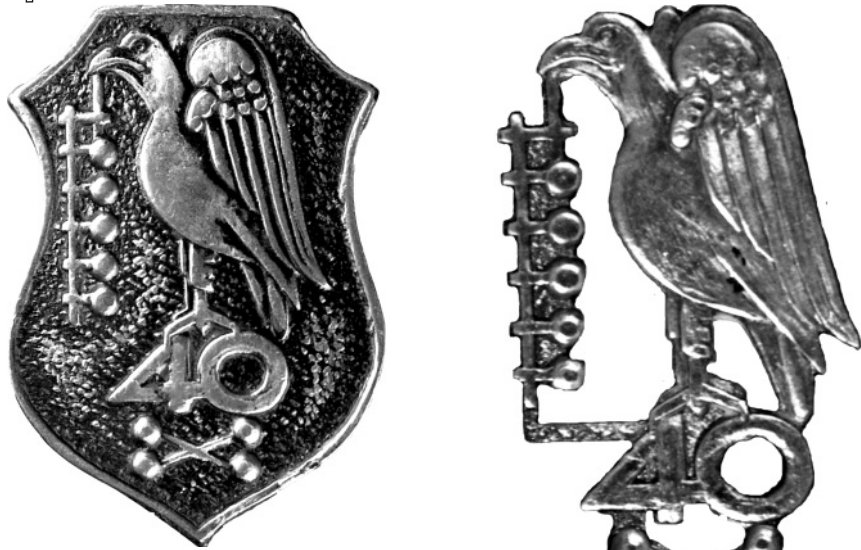
⁴⁹ Круковський О. До історії вживання свастики... — С. 6.

⁵⁰ Левицький С. Український Пластовий Уряд в роках 1911—1945 у спогадах автора (Причинки до історії Пласту). — Мюнхен, 1967. — С. 70—71.

⁵¹ Молоде Життя. — Львів, 1929. — 15 червня. — Ч. 6 (64). — С. 15.

⁵² Круковський О. До історії вживання свастики... — С. 6.

⁵³ ЦДА України у Львові. — Ф. 389 («Верховна пластова команда, м. Львів»). — Оп. 1. — Спр. 858. — Арк. 18.

10.2—3. Відзнаки, випущені з нагоди 40-ліття товариства «Сокол-Батько» у Львові 1934 р.

штук. На третій відзнаці, для руховиків-змагунів, був зображений лише сокол — без щита⁵⁴.

Інколи інформацію про конкретну відзнаку подавали фрагментарно, що заважає встановити її вигляд. Наприклад, у звіті руханкового товариства «Сокол-Батько» у Львові за період з 10 квітня 1927 р. по 1 квітня 1928 р. про діяльність торговельної секції зазначалося: «Сокольське постачання має на цілі заосмотрювати всі сокольські товариства в руханкове і пожарне приладдя, підручники і книги до ведення товариства, відзнаки печатки, сукно на однострої і т. п. Для того увійшло постачання в звязки з відповідними фірмами, щоби дешевше набути товари, та облегшити сокольським товариствам набування товару на сплати. [...] Для спопуляризованя сокольського руху видала секція двома наворотами (накладами. — А. С.) 4. 350 більших і 1.000 менших сокольських метале-

⁵⁴ III Красвий здвиг Українського Сокольства з нагоди 40-ліття Сокола-Батька в днях 30 червня і 1 та 2 липня 1934 р. у Львові. — Львів: Накладом Сокола-Батька, 1934. — С. 13; Гайдучок С. Пів століття сокольських видань... — С. 51–52.

вих відзнак»⁵⁵. Про які відзнаки йде мова в документі, встановити важко, оскільки їхнього опису не подано.

Вивчаючи символіку українських товариств, не слід забувати про сфрагістичні пам'ятки*. Основним у вивченні цього питання є печатки та відбитки печаток на різних організаційних та інших документах. Досліджуючи саму печатку варто звернути увагу на такі елементи.

1. Зображення

Могло бути довільним. Все залежало від винахідливості керівництва тої чи тої організації. В сокольських товариствах печатки були здебільшого однотипними. Переважно використовували зображення сокола в польоті, поверненого в різні сторони, з однією або двома гантелями. Наприклад, чорнильний відбиток печатки товариства «Сокол-Батько» в с. Модричі (Дрогобиччина) мав такий вигляд: круглий (діаметр 40 мм); у центрі печатки розміщено зображення сокола з розпростертими крилами з двома гантелями в кігтях; голова сокола повернена вправо; легенда**: «ПОЖАРНО-РУХАНКОВЕ ТОВАРИСТВЮ «СОКІЛ» В МОДРИЧИ». Дата відомих відбитків — 1910 р.⁵⁶, 1913 р.⁵⁷ (ілюстрація 11).

На печатках товариства «Січ» використовувалося січову емблему в різних варіантах. Перший варіант — дві руки в потиску, які тримають серп. Другий — те ж саме зображення, але вже з восьмипроменевою зіркою. Перший варіант бачимо на печатці Головного січового комітету⁵⁸ (ілюстрація 12), другий — на печатках осередків товариств

11. Печатка товариства «Сокол» у с. Модричі. 1929 р.

⁵⁵ ЦДІА України у Львові. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 18; Там само. — Спр. 28. — Арк. 6 зв.; Звіт з діяльності руханкового товариства «Сокол-Батько» у Львові за 1927 рік (від 10 квітня 1927 по 1 квітня 1928). — Львів, 1928. — С. 12; Сокольські Вісти. — Львів, 1928. — Квітень. — Ч. 4. — С. 21.

* Сфрагістика — спеціальна історична дисципліна, що вивчає печатки, штампи, тавра, пломби, їхнє зародження, розвиток, особливості прикладення до документів.

** Легенда — напис на печатці.

⁵⁶ ЦДІА України у Львові. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 25.

⁵⁷ Там само. — Арк. 26.

⁵⁸ Трильовський К. З мого життя... — С. 23.

12. Печатка Головного Січового Комітету. 1910 р.

13. Печатка товариства «Січ» у с. Млини. 1913 р.

14. Печатка Виконавчого комітету Центральної ради Лугів у Львові. 1927 р.

«Січ». Це, наприклад, печатка «Січі» в с. Березові Середнім⁵⁹, с. Гриневі⁶⁰, с. Млинах⁶¹ (ілюстрація 13) та інших населених пунктах.

Оригінальну печатку мав Виконавчий комітет Центральної ради Лугів. Ця структура проіснувала від 8 грудня 1926 р. до 6 липня 1927 р. (очолював комітет Р. Дашкевич), після чого була розпущена польською владою⁶². На той час печатка була круглою, діаметром 50 мм⁶³. На ній було зображено в центральному колі півкруглий щит із горизонтальним штрихуванням (синій колір), у ньому розміщені літери: «Ц Р Л», що розшифровується як: «Центральна Рада Лугів». Навколо щита розміщена військова атрибутика: десять ядер, два бубни, чотири гармати, шість знамен; згори: меч, бунчук, булава. Також на печатці була легенда: «Вик[онавчий] Ком[ітет] Центральної Ради Лугів у Львові». (ілюстрація 14).

Пластові печатки також відзначалися оригінальністю. Наприклад, в ЦДІА України у Львові зберігся відбиток печатки Х-го куреня УУСП «Чорноморці». Він мав такий вигляд: чорнильний, фіолетовий, круглий (діаметр 35 мм); у центрі печатки трипелюстка

лілея, накладена на якір; легенда: «Х. КУРІНЬ У. У. С. П. "ЧОРНОМОРЦІ"»⁶⁴.

2. Легенда та розміри печатки

Часто на печатках не було ніяких зображень, а просто містилася легенда. Наприклад, на печатках українського товариства «Сокіл-Батько» у Львові був лише текст. За весь період існування організації «Сокіл-Батько» відомо п'ять її різних печаток:

а) Відбиток чорнильний, овальний, розміри: 23x43 мм. Печатка написова. Легенда: «ТОВАРИСТВО ГІМНАСТИЧНЕ "СОКІЛ" У ЛЬВОВІ». Дата відбитка — 1894 р.⁶⁵ (ілюстрація 15).

б) Відбиток чорнильний, овал зі зрізаними краями, розміри: 20x35 мм. Без малюнка. Легенда: «Тов[ариство] гім[астичне] СОКІЛЪ у ЛЬВОВЪ». Дата відбитка — 1899, 1900 рр.⁶⁶;

в) Відбиток чорнильний, овальний, розміри: 26x44 мм. Без малюнка. Легенда: «ТОВ[АРИСТВО] ГІМНАСТИЧ[НЕ] "СОКІЛ" у ЛЬВОВІ». Дата відбитка — 1904, 1905, 1906, 1908, 1910 рр.⁶⁷;

г) Відбиток чорнильний, круглий (діаметр 42 мм). Без малюнка. Легенда: «"Сокіл-Батько" Львів». В центрі печатки напис: «В. В. В. В.» (сокільське гасло «Все, вперед! Всі, враз!»). Дата відбитка — 1925, 1927, 1928, 1930 рр.⁶⁸ (ілюстрація 16);

15. Печатка гімнастичного товариства «Сокіл» у Львові. 1894 р.

16. Печатка товариства «Сокіл-Батько» у Львові. 1925–1930 рр.

⁵⁹ ЦДІА України у Львові. Ф. 847 («Головний січовий комітет гімнастичного і пожежного товариства "Січ", м. Львів»). — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 328.

⁶⁰ Там само. — Арк. 42.

⁶¹ Там само. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 491. — Арк. 17.

⁶² Вісти з Лугу. — Львів, 1928. — 1 січня. — Ч. 1. — С. 2, 7; Вісти з Лугу. — Львів, 1926. — 25 грудня. — Ч. 6. — С. 3–4.

⁶³ Круковський О. Емблематика та сфрагістика українського товариства «Луг» // Третя наукова геральдична конференція (Львів, 4–5 листопада 1993 року). Збірник тез повідомлень та доповідей. — Львів, 1993. — С. 50.

⁶⁴ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 856. — Арк. 1. Відбиток печатки міститься на документі: «Книга реєстрації важливих документів Х пластового куреня "Чорноморці" у Львові». Книга налічує 5 аркушів. Див.: ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 856. — 5 арк.

⁶⁵ Там само. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 141. — Арк. 13.

⁶⁶ Там само. — Арк. 43; Там само. — Ф. 146. — Оп. 25. — Спр. 642. — Арк. 1.

⁶⁷ Там само. — Ф. 146. — Оп. 25. — Спр. 1105. — Арк. 8, 14; Там само. — Спр. 934. — Арк. 1, 4; Там само. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 1; Там само. — Спр. 41. — Арк. 6; Там само. — Спр. 267. — Арк. 90; Там само. — Спр. 40. — Арк. 136; ДАІФО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 317. — Арк. 53.

⁶⁸ ЦДІА України у Львові. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 7; Там само. — Спр. 21. — Арк. 14, 16, 20; Там само. — Спр. 488. — Арк. 20; Там само. — Спр. 458. — Арк. 35.

17. Печатка товариства «Сокіл-Батько» у Львові. 1931–1939 рр.

редки товариства «Сокіл» на печатках мали малюнки. Переважно це сокіл, повернений праворуч або ліворуч з гантеллю в кігтях. До прикладу, таке зображення є на печатці товариства «Сокіл» у Підгайцях⁷⁰ (ілюстрація 18). Трапляється також сокіл з двома гантелями в кігтях. Таке зображення бачимо на печатці товариства «Сокіл» у с. Конюхах⁷¹ (ілюстрація 19).

18. Печатка товариства «Сокіл» у с. Підгайці. 1928–1929 рр.

г) Відбиток чорнильний, овальний, розміри: 24x42 мм. Без малюнка. Легенда: «Руханкове Товариство «СОКІЛ-БАТЬКО» у ЛЬВОВІ». Дата відбитка — 1931, 1933, 1934, 1939 рр.⁶⁹ (ілюстрація 17).

Щодо печаток товариства «Сокіл-Батько» у Львові варто зазначити, що всі п'ять печаток відрізняються розмірами та написами. Особливістю їх є те, що на них є лише текст. Однак інші осе-

редки товариства «Сокіл» на печатках мали малюнки. Переважно це сокіл, повернений праворуч або ліворуч з гантеллю в кігтях. До прикладу, таке зображення є на печатці товариства «Сокіл» у Підгайцях⁷⁰ (ілюстрація 18). Трапляється також сокіл з двома гантелями в кігтях. Таке зображення бачимо на печатці товариства «Сокіл» у с. Конюхах⁷¹ (ілюстрація 19).

Чому на печатках центрального товариства «Сокіл-Батько» немає ніяких зображень, а лише легенди, наразі невідомо. Адже інша символіка товариства була багато декорована.

В § 56 статуту товариства «Луг» у Львові за 1932 р. зазначалося: «Всі акти Товариства так організації Головної, як також Окружних, Повітових і місцевих Організацій підписує голова або його заступник і писар. Печатка Товариства носить напис:

а) для Головної Організації: «Українське Руханково-спортивне Товариство Великий Луг у Львові».

а) для Головної Організації: «Українське Руханково-спортивне Товариство Великий Луг у Львові».

⁶⁹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 22, 34; Там само. — Спр. 22. — Арк. 1; Там само. — Спр. 204. — Арк. 5; Там само. — Спр. 212. — Арк. 89; ДАІФО. — Ф. 428 («Гурток українського спортивного товариства «Сокіл» у с. Тулуків Снятинського повіту Станіславського воєводства»). — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 1; Там само. — Ф. 429 («Гурток українського спортивного товариства «Сокіл» у с. Хриплин Станіславського повіту Станіславського воєводства»). — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 3.

⁷⁰ ЦДІА України у Львові. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 212. — Арк. 212, 250, 261.

⁷¹ Там само. — Спр. 411. — Арк. 22, 26, 29.

б) для Окружної Організації: «Окружне товариство Луг...» (замість крапок зазначалася назва місцевості, в якій діяло товариство. — А. С.);

в) для Повітових Організацій: «Повітове Товариство Луг в...» (замість крапок зазначалася назва місцевості, в якій діяло товариство. — А. С.);

г) для Місцевих організацій: «Руханково-спортивне Товариство Луг в...» (замість крапок зазначалася назва місцевості, в якій діяло товариство. — А. С.)⁷².

Напис міг бути не тільки українською мовою, а й іноземною або двома мовами.

3. Документ, до якого прикладена

Печаткою завіряли різного типу документи: листи, книги протоколів товариства, звернення, реєстраційні картки членів тощо.

4. Авторство та час використання

Замовляли печатки переважно в професійних майстернях після реєстрації товариства. Однак маємо багато прикладів їх виготовлення в домашніх умовах. Наприклад, печатка товариства «Сокіл» у с. Малнові Краковецького повіту. Відбиток чорнильний, круглий. Діаметр — 23 мм. Без малюнка. Легенда: «ТОВАРИСТВО «СОКІЛ» в МАЛНОВІ». Дата відбитка — 13 січня 1930 р.⁷³ (ілюстрація 20).

Окрім прапорів, відзнак, печаток українських молодіжних організацій заслуговують на увагу однострій з відповідними нашивками та відзнаками. Досліджуючи їх, слід звертати увагу на час та умови, в яких запроваджено однострій, його авторів та вжиток.

⁷² Статут українського руханково-спортивного товариства «Луг». — Львів, 1932. — С. 15.

⁷³ ЦДІА України у Львові. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 488. — Арк. 21.

19. Печатка товариства «Сокіл» у с. Конюхи. 1910 р.

20. Печатка товариства «Сокіл» у с. Малнові. 1930 р.

Належну увагу також треба звернути на використання в окремих знаках-символах української національної символіки та її елементів, а саме: прапора, гімну та Тризуба. Ці символи органічно вписані в символіку багатьох українських молодіжних організацій кінця XIX — першої половини XX ст. Застосування національних синьо-жовтих прапорів у діяльності українських товариств у Галичині не завжди позитивно сприймала влада. Відбувалися постійні конфлікти між членами товариства та представниками влади. Один із таких випадків пов'язаний з товариством «Сокіл» у с. Улично на Дрогобиччині. Проводячи велику роботу, спрямовану на піднесення свідомості та добробуту українського села, громада с. Уличного не могла уникнути перешкод. У 1936 р. представники польської адміністрації заборонили членам сокільського товариства провести святкування, на яке були запрошені люди з навколишніх сіл. Причиною заборони став той факт, що майдан у центрі села було прикрашено синьо-жовтими прапорами і Тризубом. Із Дрогобича для «наведення порядку» автомобілем приїхав комісар поліції. В ході цієї акції заарештовано одного з сокільських активістів Богдана Кульчицького. Отцю Бодревичу шляхом переговорів та завдяки особистим знайомствам вдалося заспокоїти поліцію і запобігти сутичці. Свято пройшло під прапорами, але вже без Тризуба, який довелося зняти на категоричну вимогу поліції⁷⁴.

Підсумовуючи, варто зазначити, що схема, котру ми тут запропонували, містить основні моменти, на які треба звернути увагу при дослідженні пам'яток символіки українських молодіжних організацій Галичини кінця XIX — першої третини XX ст., хоча й не є вичерпною. Представлена у статті методика досліджень може з деякими уточненнями застосовуватися при вивченні символіки українського визвольного руху першої половини XX ст.

Вивчення, осмислення й аналіз символіки українських молодіжних організацій Галичини та українського визвольного руху кінця XIX — першої половини XX ст., допоможе розкрити багато невідомих сторінок української історії, а також розумно використати історичні здобутки на сучасному етапі державотворення.

⁷⁴ Кульчицький Ю. Улично 1930–1940-их років. Ріст культурно-національної свідомості // Дрогобиччина – земля Івана Франка. Збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових матеріалів. – Дрогобич, 1997. – Т. 4. – С. 483–484.

Микола Чмир

ОДНОСТРІЙ ТА ЗНАКИ РОЗРІЗНЕННЯ ВІЙСЬКОВИКІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЗУНР (ЗОУНР) 1918—1919 РР.

Однострій (уніформу) військовиків збройних сил Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР; з кінця січня 1919 р. — Західної області Української Народної Республіки — ЗОУНР) вивчено ліпше, ніж однострої збройних сил інших українських державних утворень 1917—1920 рр. До прикладу, в виданій у міжвоєнний період «Історії українського війська» йому присвячено окремий підрозділ¹, тоді як про уніформу збройних сил Української Народної Республіки та Української Держави згадано лише кількома реченнями. Стислі відомості про кольори родів зброї, однострій та знаки розрізнення збройних сил ЗУНР (ЗОУНР) містяться в статті «Українська Галицька Армія (1918—1920)», яку О. Думін написав для «Української Загальної Енциклопедії»². У багатотомному виданні «Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях (матеріали до історії)» опубліковано статтю М. Дольницького «Однострій і відзнаки ступнів УГА»³, а також (на жаль, не повністю) XLVI Розпоряд Державного секретаріату військових справ* (ДСВС), яким був затверджений опис однострою військовиків збройних сил ЗОУНР⁴. Окремі розділи чи підрозділи, присвячені цій темі, містяться у працях

¹ Історія українського війська. — Львів, 1936. — С. 533–535.

² Думін О. Українська Галицька Армія (1918–1920) // Українська Загальна Енциклопедія: У 3 т. — Львів–Станіславів–Коломия, 1932. — Т. 3. — С. 772.

³ Дольницький М. Однострій і відзнаки ступнів УГА // Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях (матеріали до історії). — Вінніпер, 1958. — С. 140–141.

* Військове міністерство ЗУНР (ЗОУНР).

⁴ Однострій УГА (За офіційним «Вістником Державного Секретаріату Військових Справ», ч. 11, з датою — Станіславів, 30 квітня 1919) // Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях в 1918–1920 рр. (матеріали до історії). — Вінніпер, 1966. — Т. 3. — С. 178–184.